

УДК 347.6

ПАНЯЦЕ І ВІДЫ ДАПАМОЖНЫХ РЭПРАДУКТЫЎНЫХ ТЭХНАЛОГІЙ ПА ЗАКАНАДАЎСТВЕ РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ

Н. В. Дзенісенка

Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Францыска Скарыны,
магістрант спецыяльнасці «юрыспрудэнцыя»
e-mail: nadyusha.denisenko2016@tut.by

Анотацыя. У артыкуле аналізуецца заканадаўства Рэспублікі Беларусь па пытаннях дапаможных рэпрадуктыўных тэхналогій. Разглядаюцца азначэнні кожнага з метадаў дадзеных тэхналогій, вызначаюцца іх асаблівасці, выяўляюцца ўмовы і парадак іх правядзення. Робіцца выснова пра становачыя тэндэнцыі развіцця беларускага заканадаўства і арыентацыі дзяржавы на павышэнне нараджальнасці насельніцтва.

Ключавыя словы: дапаможныя рэпрадуктыўныя тэхналогіі, экстракарпаральнае апладненне, штучная інсемінацыя, сурагатнае мацярынства.

Annotation. The article analyzes the legislation of the Republic of Belarus on assisted reproductive technologies. The definitions of each of the methods of these technologies are considered, their features are determined, the conditions and the procedure for their implementation are identified. It is concluded that there are positive trends in the development of Belarusian legislation and that the state is focused on increasing the birth rate of the population.

Keywords: assisted reproductive technologies, in vitro fertilization, artificial insemination, surrogacy.

З развіццём медыцыны, біялогіі і геннай інжынерыі стала магчымым тое, што раней нават нельга было сабе ўявіць. Асобы, якія ў сувязі з медыцынскімі захворваннямі не маглі мець дзяцей, атрымалі шанс стаць бацькамі. Усё гэта стала магчымым дзякуючы ўжыванню метадаў дапаможных рэпрадуктыўных тэхналогій.

Прававой асновай рэгулявання грамадскіх адносін у сферы прымянення дапаможных рэпрадуктыўных тэхналогій з'яўляецца Закон Рэспублікі Беларусь ад 7 студзеня 2012 года № 341-З «Аб дапаможных рэпрадуктыўных тэхналогіях» (далей — Закон) [1], які змяшчае асноўныя азначэнні, што тычацца дапаможных рэпрадуктыўных тэхналогій, арганізацыйныя асновы іх прымянення, рэгулюе пытанні донарства палавых клетак, іх захоўвання і выкарыстання, замацоўвае правы пацыента пры прымяненні дапаможных рэпрадуктыўных тэхналогій, умовы і парадак прымянення названых тэхналогій.

Згодна з артыкулам 1 Закона пад дапаможнымі рэпрадуктыўнымі тэхналогіямі разумеюцца метады аказання медыцынскай дапамогі, пры якіх

асобныя ці ўсе этапы зачацця і (або) ранняга развіцця эмбрыёна (эмбрыёнаў) да пераносу яго (іх) у матку ажыццяўляюцца ў лабараторных умовах.

Артыкул 3 Закона да відаў дапаможных рэпрадуктыўных тэхналогій адносіць такія тэхналогіі, як экстракарпаральнае апладненне, штучная інсемінацыя і сурагатнае мацярынства [1]. Экстракарпаральнае апладненне і штучную інсемінацыю можна аб'яднаць адным тэрмінам «штучнае апладненне».

Метад штучнага апладнення мае доўгую гісторыю станаўлення. Яшчэ 28 ліпеня 1995 года Жозэф Жэраар прадставіў Парыжскаму медыцынскаму факультэту дысертацыю на тэму «Уклад у гісторыю штучнага апладнення», заснаваную на ўласнай практыцы (600 выпадкаў унутрысямейнага асемяннення). Аднак і Жозэф Жэраар не быў першаадкрывальнікам штучнага апладнення. У канцы XVIII стагоддзя абат Спаланцані правёў штучнае апладненне сабакі. У 1799 годзе Уільям Хантэр першым апрабаваў гэты метады на чалавеку, апладніўшы жанчыну спермай яе мужа [2, с. 89].

У 1883 годзе суд горада Бардо вынес рашэнне па справе паміж доктарам дэ Лажартрам і адной з яго пацыентак, якая падверглася штучнаму асемянненню, адхіліўшы прэтэнзіі доктара на атрыманне ганарару: «Штучнае асемянненне супраціўна законам прыроды, можа прадстаўляць сапраўдную сацыяльную небяспеку, а таму ў імя падтрымання годнасці шлюбу належыць перашкодзіць пераносу падобных метадаў з вобласці Навукі ў вобласць Практыкі... Гэты метады выступае пасрэднікам паміж мужам і жонкай, якія прымяняюць штучныя сродкі, што супраціўна натуральнаму парадку рэчаў» (пераклад наш. — Н. Д.) [3, с. 106].

25 ліпеня 1978 года ў Англіі нарадзілася Луіза Браўн — першае дзіця, зачатае метадам *in vitro*. У цяперашні час колькасць такім чынам зачатых і народжаных дайшло да дзясяткаў тысяч [2, с. 90].

У Законе ўтрымліваюцца легальныя азначэнні кожнага з названых відаў дапаможных рэпрадуктыўных тэхналогій.

Экстракарпаральнае апладненне — гэта від дапаможных рэпрадуктыўных тэхналогій, які заключаецца ў злучэнні сперматазоіда і яйцаклеткі па-за арганізмам жанчыны, развіцці эмбрыёна, які ўтварыўся ў выніку гэтага злучэння, і далейшым пераносе дадзенага эмбрыёна ў матку [1].

Важным адрозненнем экстракарпаральнага апладнення з'яўляецца тое, што злучэнне сперматазоіда і яйцаклеткі адбываецца па-за арганізмам жанчыны і ў матку пераносіцца менавіта эмбрыён.

Неабходнай умовай прымянення экстракарпаральнага апладнення з'яўляецца пісьмовая заява пацыенткі. Калі ж пацыентка знаходзіцца ў шлюбе, то неабходна таксама пісьмовая згода яе мужа [1].

Часткай 2 артыкула 19 Закона вызначана, што для ўтварэння эмбрыёнаў пры экстракарпаральным апладненні могуць быць выкарыстаны:

- донарскія яйцаклеткі, донарскія сперматазоіды (калі ж пацыентка не знаходзіцца ў шлюбе, то могуць быць выкарыстаны сперматазоіды толькі ананімнага донара);
- палавыя клеткі асоб, якія знаходзяцца ў шлюбе паміж сабой і якія сумесна звярнуліся за прымяненнем экстракарпаральнага апладнення;
- яйцаклеткі жанчыны, якая не знаходзіцца ў шлюбе і якая звярнулася за прымяненнем экстракарпаральнага апладнення.

Штучная інсемінацыя — гэта від дапаможных рэпрадуктыўных тэхналогій, які заключаецца ва ўвядзенні мужчынскіх палавых клетак у матку штучным шляхам [1].

Такім чынам, у адрозненне ад экстракарпаральнага апладнення, у матку жанчыны ўводзяцца менавіта мужчынскія палавыя клеткі, а развіццё эмбрыёна адбываецца ўжо ў целе жанчыны.

Неабходнай умовай прымянення штучнай інсемінацыі з'яўляецца пісьмовая заява пацыенткі (калі пацыентка знаходзіцца ў шлюбе, — таксама пісьмовая згода яе мужа). Для штучнай інсемінацыі могуць быць выкарыстаны сперматазоіды мужа пацыенткі або донарскія сперматазоіды. Сперматазоіды мужа пацыенткі могуць быць выкарыстаны без іх крыякансервацыі і праходжання каранціннага перыяду. Пры штучнай інсемінацыі пацыентка, якая знаходзіцца ў шлюбе, можа выкарыстоўваць донарскі матэрыял толькі ў тым выпадку, калі сперматазоіды яе мужа не могуць быць выкарыстаны па стане яго рэпрадуктыўнага здароўя [1]. У адрозненне ад экстракарпаральнага апладнення метада штучнай інсемінацыі не выклікае прырэчанняў у даследчыкаў з нагоды супярэчнасці яго асобным фундаментальным правам і свабодам чалавека.

Большасць псіхалагаў лічаць, што, каб пазбегнуць непаразуменняў, дзіцяці, зачатаму з дапамогай метадаў штучнага апладнення, неабходна паведаміць пра яго паходжанне. Да дасягнення дзіцём паўналецця асобы, запісаныя ў якасці бацькоў, маюць права самі прымаць рашэнне аб неабходнасці раскрыцця такой інфармацыі. З дасягненнем паўналецця дзіця павінна мець права ведаць аб сваім генетычным паходжанні незалежна ад меркавання бацькоў.

Па агульным правіле прававыя адносіны паміж маці і дзіцём узнікаюць у сілу факта іх кроўнага сваяцтва. Гэта палажэнне не выклікае сумненняў і ў выпадку прымянення штучнага апладнення, калі ў якасці донара выступаюць будучыя бацькі дзіцяці. Аднак у выпадках, калі донар яйцаклеткі і жанчына, якая прагне мець дзіцяці з дапамогай штучных метадаў рэпрадукцыі, не супадаюць у адной асобе, выказваюцца розныя пункты гледжання.

Аўстралійскія навукоўцы Х. Фінлей і Дж. Сіхомбінг лічаць, што жанчына, якая нарадзіла дзіця, можа лічыцца маці толькі ў тым выпадку, калі скарыстаная яйцаклетка належыць ёй. На думку Я. Дргонца і П. Холендара, пры вырашэнні пытання аб мацярынстве важней за ўсё мэта, якая праследуецца штучным апладненнем. Так як мэта штучнага апладнення складаецца ў пераадоленні бясплоднасці, то для пазбаўлення ад псіхічных растройстваў, якія ўзнікаюць у сілу таго, што жанчына не можа мець дзіця, маці варта прызнаць тую жанчыну, якая заявіла аб жаданні мець дзіця, атрыманае шляхам штучнага апладнення. Іншая жанчына, даўшая сваю яйцаклетку, заўсёды з'яўляецца донарам, і яна не мае ніякіх правоў на дзіця [4, с. 162].

У навуковай літаратуры штучнае апладненне вызначаюць з розных прававых пунктаў гледжання. А. В. Майфат разглядаў паняцце «штучнае апладненне» праз тлумачэнне спосабу рэпрадуктыўнай дзейнасці, калі жанчыне-заяўніцы ўводзіцца донарскі матэрыял (сперма ці яйцаклетка), пры гэтым зачацце адбываецца ў целе жанчыны-заяўніцы, якая затым выношвае і нараджае дзіця [5, с. 26, 27].

Аднак гэтае вызначэнне не ўлічвае штучнай інсемінацыі спермай мужа.

А. В. Грыгаровіч указвала, што сутнасць метаду штучнага апладнення заключаецца ў тым, што яйцаклетка жанчыны апладняецца шляхам увядзення ў яе сперматазоідаў з дапамогай тэхнічных сродкаў [6, с. 20].

Г. І. Літвінава прыводзіць шэсць варыянтаў штучнага нараджэння, звязаных з імплантацыяй эмбрыёнаў: а) атрыманая яйцаклетка жонкі апладняецца мужам і імплантуецца ў арганізм жонкі; б) атрыманая яйцаклетка жонкі апладняецца донарам і імплантуецца ў арганізм жонкі; в) яйцаклетка іншай жанчыны апладняецца мужам і імплантуецца ў арганізм жонкі; г) яйцаклетка іншай жанчыны апладняецца донарам і імплантуецца ў арганізм жонкі; д) яйцаклетка жонкі апладняецца мужам, але імплантуецца ў арганізм іншай жанчыны; е) яйцаклетка жонкі апладняецца донарам, але нараджае іншая жанчына [7, с. 119]. У пунктах «д» і «е» ў дадзеным выпадку гаворка ідзе пра яшчэ адзін метада дапаможных рэпрадуктыўных тэхналогій — сурагатнае мацярынства.

Згодна з артыкулам 1 Закона сурагатнае мацярынства — гэта від дапаможных рэпрадуктыўных тэхналогій, які заключаецца ў злучэнні сперматазоіда і яйцаклеткі, узятай з арганізма генетычнай маці, або донарскай яйцаклеткі па-за арганізмам жанчыны, развіцці эмбрыёна, які ўтварыўся ў выніку гэтага злучэння, далейшым пераносе дадзенага эмбрыёна ў матку сурагатнай маці, выношванні і нараджэнні ёю дзіцяці [1]. Зыходзячы з гэтага вызначэння, можна зрабіць выснову аб тым, што сурагатнае мацярынства заснавана на экстракарпаральным апладненні, аднак галоўным адрозненнем

з'яўляецца тое, што эмбрыён пераносіцца ў матку сурагатнай маці. Аналізуючы Закон, можна вылучыць наступныя асаблівасці сурагатнага мацярынства:

1) сурагатнае мацярынства ўжываецца на аснове дагавора сурагатнага мацярынства, які падлягае натарыяльнаму засведчанню;

2) паслугай сурагатнай маці можа скарыстацца толькі жанчына, для якой выношванне і нараджэнне дзіцяці па медыцынскіх паказаннях фізіялагічна немагчымы альбо звязаны з рызыкай для яе жыцця і (або) жыцця яе дзіцяці; такім чынам, занятасць на працы, боязь сапсаваць цяжарнасцю фігуру і г. д. не з'яўляюцца падставамі для прымянення сурагатнага мацярынства;

3) для апладнення яйцаклеткі генетычнай маці могуць быць выкарыстаны сперматазоіды яе мужа ці донарскія сперматазоіды; калі ж пацыентка не знаходзіцца ў шлюбе, то могуць быць выкарыстаны толькі сперматазоіды ананімнага донара;

4) для апладнення донарскай яйцаклеткі могуць быць выкарыстаны толькі сперматазоіды мужа жанчыны, якая скарысталася донарскай яйцаклеткай;

5) сурагатная маці не можа адначасова быць донарам яйцаклеткі (яйцаклетак) у дачыненні да жанчыны, якая заключыла з ёй дагавор сурагатнага мацярынства [1].

Такім чынам, да метадаў дапаможных рэпрадуктыўных тэхналогій адносяцца экстракарпаральнае апладненне, штучная інсемінацыя і сурагатнае мацярынства. Закон утрымлівае легальныя азначэнні названых метадаў. Галоўным адрозненнем экстракарпаральнага апладнення ад штучнай інсемінацыі з'яўляецца тое, што ў матку жанчыны пераносіцца менавіта эмбрыён, які развіўся ў выніку злучэння сперматазоіда і яйцаклеткі па-за целам жанчыны. Сурагатнае мацярынства, у сваю чаргу, заснавана на метадзе экстракарпаральнага апладнення. Галоўным адрозненнем сурагатнага мацярынства з'яўляецца наяўнасць такога суб'екта, як сурагатная маці, у матку якой і пераносіцца эмбрыён.

Наяўнасць у Законе азначэнняў, звязаных з метадамі дапаможных рэпрадуктыўных тэхналогій, а таксама рэгуляванне Законам парадку і ўмоў іх прымянення з'яўляюцца станоўчымі тэндэнцыямі развіцця беларускага заканадаўства і сведчаць аб зацікаўленасці дзяржавы ў лячэнні бясплоднасці і, як вынік, у павышэнні нараджальнасці насельніцтва.

---

1. О вспомогательных репродуктивных технологиях [Электронный ресурс] : Закон Респ. Беларусь от 07 янв. 2012 г. № 341-3 // Национальный правовой Интернет-портал Республики Беларусь. 2021. URL: <http://www.pravo.by> (дата обращения: 13.04.2020). [Перейти к источнику](#) [Вернуться к статье](#)

2. Романовский Г. Б. Правовая охрана материнства и репродуктивного здоровья : монография. М. : Проспект, 2016. 216 с. [Вернуться к статье](#)

3. Гаварина Л. Искусственное оплодотворение: сто лет дебатов // Пол, секс, человек. М., 1993. С. 105–107. [Вернуться к статье](#)
4. Александров И. Ф. Правовое регулирование применения искусственных методов репродукции человека: семейно-правовой аспект // Евразийский юридический журнал. 2016. № 4. С. 159–164. [Вернуться к статье](#)
5. Майфат А. В. «Суррогатное материнство» и иные формы репродуктивной деятельности в новом Семейном кодексе РФ // Юридический мир. 2000. № 2. С. 19–33. [Вернуться к статье](#)
6. Григорович Е. В. Искусственное оплодотворение и имплантация эмбриона человека: Семейно-правовой аспект : Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук на соискание ученой степени кандидата юридических наук ; Науч. рук. И. П. Гришин ; Юридический институт МВД России. М., 1999. 23 с. [Вернуться к статье](#)
7. Литвинова Г. И. Правовые аспекты искусственного оплодотворения // Советское государство и право. 1981. № 9. С. 119–123. [Вернуться к статье](#)